

Balikó Zoltán

Az emberi munka mint az imago Dei fontos aspektusa

Kivonat

Olyan társadalomban élünk, ahol a teológiának is utakat kell találni ahhoz, hogy reflexiója releváns legyen. Ez a tanulmány a munkamániára reflektál, ami a Covid-időszak utáni hibrid környezetben kialakult. Áttekinti a Barth–Brunner-vita lényegét. Bonhoeffer alapján fenntarthatónak ítéli a munka mandátumként értelmezését. Volf és Moltmann segítségével árnyalja azt, hogy hogyan lehet a munkáról mint az önmegvalósítás eszközéről beszélni. A „hivatás” fogalmának az értelemezhetősége is sokat változott a nagyon komplexszé vált társadalmi munkamegosztásban, de a teológusok útkeresése lehetőségeket jelent a relevancia fenntartására. A munka az imago Dei fontos aspektusa marad, de az élet több, mint munka!

Abstract

We live in a society where theology must find ways to make its reflection relevant. This study reflects on workaholism in the post-COVID hybrid environment. It examines the essence of the Barth–Brunner debate. Drawing from Bonhoeffer, it deems the interpretation of work as a mandate sustainable. With the help of Volf and Moltmann, it nuances the notion that work can be seen as a means of self-realization. The interpretability of the concept of ‘calling’ has also changed significantly in the highly complex social division of labor, but theologians’ search for paths offers possibilities for maintaining relevance. Work remains an important aspect of the imago Dei, but life is more than just work!

Bevezetés

Összetett társadalomban élünk, ráadásul gyorsulva változik körülöttünk a világ. Újra és újra felmerülhet sokak részéről annak a reflexiónak az igénye, hogyan lehet reagálni régi-új jelenségekre a keresztyén teológia szemszögéből. Képesek vagyunk-e releváns módon megszólalni? Párbeszédet tudunk-e folytatni azokkal a diszciplínákkal, amelyek ezeket a társadalmi jelenségeket vizsgálják

objektívnak deklarált módon, ugyanakkor művelőit áthatják a saját világnézeti sémáik, amiket sokszor tudományos megközelítésnek állítanak be, akaratlanul vagy szándékosan? Az előadás egy olyan jelenségre reflektál a keresztyén rendszeres teológia eszközeivel, amely egyszerre régi és új is. A munkamánia mindig is kísérte az emberi létezést, még akkor is, ha a jelenséget 1971-ben Wayne Oates nevezte el könyvében (*Confessions of a Workaholic*).¹ Ha ezt összekötjük a hibrid irodai munkavégzéssel, amikor rugalmasan lehet otthonról és az irodából dolgozni azokban a munkakörökben, amelyeknél ez természetüknél fogva lehetséges, akkor máris egy olyan témánál vagyunk, amely sokak számára égetően aktuális. Ha ennek az egyházi vonatkozásait nézzük, akkor sok párhuzamot találunk a gyülekezeti lelkészi szolgálattal. Bízhatunk tehát abban, hogy reflexiónk segítség is lehet a helyes munka–magánélet egyensúly (*work–life balance*) megtalálásában, ahogy az ma annyira aktuális és ugyanakkor divatos téma is. Ezután leírjuk a példának vett jelenséget, hogy reflektálhassunk rá, ugyanakkor a kifejtésünk ehhez képest általánosabb lesz, hiszen az emberi munkát mint az imago Dei fontos aspektusát vizsgáljuk.

Munkamánia hibrid irodai környezetben

Először áttekintjük a munkamánia jelenségét, amit nagyon jól jellemez ez a megállapítás: *amikor valaki büszke arra, hogy mentálisan beteg*. Nyilván ennek társadalmi okai is vannak, éppúgy, mint az alkoholizmus társadalmi szintű elhordozásának. Vagy sorolhatnánk még más jelenségeket is, amiket valamilyen ideológiai okból inkább megszépítünk, mintsem azonnal piros lapot mutatnánk fel a témával kapcsolatban. A jó hír talán az, hogy az újabb generációk (pl. Z) sokkal fontosabbnak tartják a munka–magánélet egyensúlyt, mint az előző nemzedékek.

Vizsgáljuk meg először a pszichológusok szemüvegén keresztül a jelenséget!

Robinson például a következő módon határozza meg: „Rögeszmés-kényszeres rendellenesség, amely önmaga által támasztott igényeken, a munkaszokások szabályozására való képtelenségen és a munka túlhajszolásán keresztül nyilvánul meg a legtöbb egyéb élettevékenység kizárásával.”² Láthatjuk ebben a definícióban azt az egyensúlytalanságot, ami az érintett életében mindent felülíró és elemésztő

¹ Oates, W.: *Confessions of a Workaholic*. The World Publishing Company, New York 1971.

² Robinson, B. E.: *Chained to the Desk (A Guidebook to Workaholics)*. (Second Edition (Kindle) ed.). New York University Press, New York and London 2007, 7. „...an obsessive-compulsive disorder that manifests itself through self-imposed demands, an inability to regulate work habits, and an overindulgence in work to the exclusion of most other life activities.”

kényszerként jelenik meg. Megjegyezhetjük, hogy a munkamániának is különböző fokozatai vannak, tehát egy hosszabb út vezet addig, amikor az egyén életvitele gyakorlatilag fenntarthatatlanná válik, és társas kapcsolatai szétesnek, illetve véglegesen leépülnek.

Ilyen végletekre nyilván nem minden munkakörben lehet eljutni. Ebben Rasmussen ad nekünk iránymutatást. „A legtöbb ilyen ember az úgynevezett tudásintenzív foglalkozásokban található. Ezekben a munkaidő gyakran nem szabályozott, és az aktuális feladat elvégzése, nem pedig a munkaidő vége az, amelyik meghatározza, hogy mikor megy haza az illető.”³ Az önállóságnak tehát óriási ára lehet, ha valakinek nincsenek meg azok a belső kontrolljai, amik egyensúlyba tudják billenteni azokban az időszakokban, amikor óhatatlanul is megnő a munkaterhelés. Projektmunkák lehetnek például tipikusan ilyenek.

Nemcsak a foglalkozástípus hozhatja magával a munkamánia kialakulását, hanem az a világnézeti háttér is, amit a családok generációról generációra örökíthetnek. Barbara Killinger például az amerikai társadalom kálvinista alapjaiból kiindulva próbál a gyökerekig eljutni.

„A munkamánia gyökerei a régi kálvinista filozófiába nyúlnak, ahol a munka megváltja a hívőt, és ahol az élvezeteknek való önátadás, különösen a test élvezetei, örök kárhozatot eredményeznek.”⁴ Nem igazán érthető, hogy honnan vette ezt a magvas megállapítást, talán Max Weber is olvasott, de sok köze nincs ahhoz, amit Kálvin leírt ezzel kapcsolatban, ahogy azt később majd kifejtjük. Mindenesetre a családi minták nagyon erősek lehetnek és okokat adhatnak egy munkamánia betegség kifejlődéséhez. Az epigenetika az utóbbi évek felfutó terület a pszichológiában. Orvos-Tóth Noéminál is olvashatunk arról, hogy ezek a minták mennyire erősen hatnak ránk. „Szüleink, nagyszüleink, soha nem látott ősünk tapasztalatai, élményei, félelmei és szenvedélyei súlyos örökségként befolyásolják sorsunk alakulását.”⁵

A munkamánia kifejezést („workaholic”) Wayne Oates protestáns lelkész alkotta a *Munkamániás vallomásai* című könyvében, és a saját életének a példájá-

³ Rasmussen, P.: *When Work Takes Control* (Kindle Edition ed.). Karnac Books Ltd., London 2008, 90-91 of 2268; „...most of them are found within the so-called knowledge-intensive professions. Within these professions, working hours are often not fixed, and it is the actual tasks rather than the clock that dictate when it is time to go home.”

⁴ Killinger, B.: *Workaholics*. Fireside, New York 1992, 14. “The roots of workaholism lie in the old Calvinistic philosophy that work redeems the believer and that indulging in pleasure, especially the pleasures of the flesh, will bring eternal damnation.”

⁵ Orvos-Tóth Noémi: *Örökölt sors*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest 2018. 12.

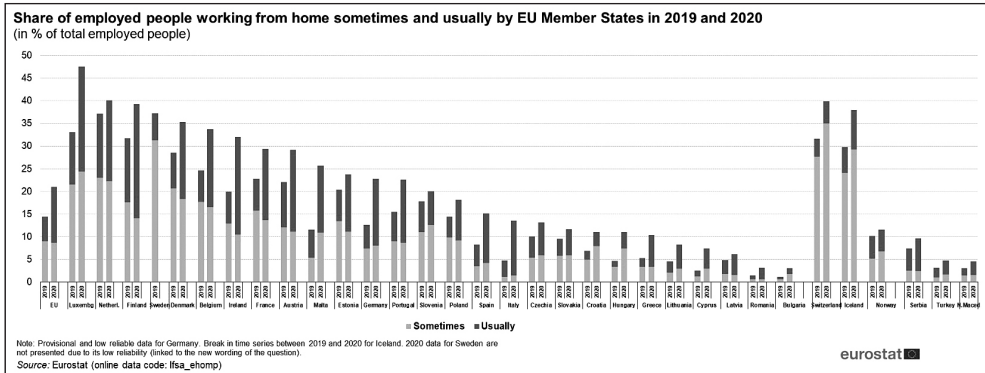
val is szemléltette. Ezzel létrehozta a teológiai reflexióját is a jelenségnek. Fontos megállapítása ebből a szempontból könyvében a következő: „Valamit, ami Istennél kevesebb, úgy kezelünk és értékelünk, mintha Isten lenne; [...] A végeredmény az, hogy az ember átadja az életét a démonikusnak, megszállottá válik – ebben az esetben a munkája által.”⁶

A következő pontja gondolatmenetünknek a hibrid munkavégzés alakulásának a leírása, ami azt jelenti, hogy valaki otthonról is tud dolgozni, de bejár a munkahelyére egy rugalmas munkabeosztás keretén belül. Erre nyilván sok munkakörben nincs lehetőség. A Covid-időszak viszont megmutatta, hogy sok esetben cégek működését is fent lehetett ezzel a módszerrel tartani. Az ilyen típusú munkakörökbe ez annyira beégett, hogy a munkaerőpiacon hibrid munkavégzési lehetőség nélkül ilyen állásokat hirdetni erősen kétséges vállalkozás. Az alábbi grafikonon azt láthatjuk, hogy 2019-ben is több EU-s ország volt már, ahol az ilyen típusú munkavégzés társadalmi méreteket öltött, és több olyan ország is, ahol ez nem volt számottevő, viszont a 2020-as adatok már azt mutatják, hogy ez a szint mindenhol jelentősen megugrott. Az otthoni munkavégzés során a munkáltatónak sokkal szűkebb lehetősége van a kontrollra, ami persze lehet motiváló is sokak számára, ugyanakkor a felügyelet bizonyos értelemben védelmet is jelent, például a pihenőidők betartatásában. Akinek tehát amúgy is munkamániája van, vagy közel van hozzá, megnő a súlyosbodás kockázata. Lelkészek esetében az előbb leírt szoros munkáltatói kontroll, eleve nem létezik, tehát annak pozitív, a munkaerő beosztását, védelmét biztosító hatásáról sem beszélhetünk.

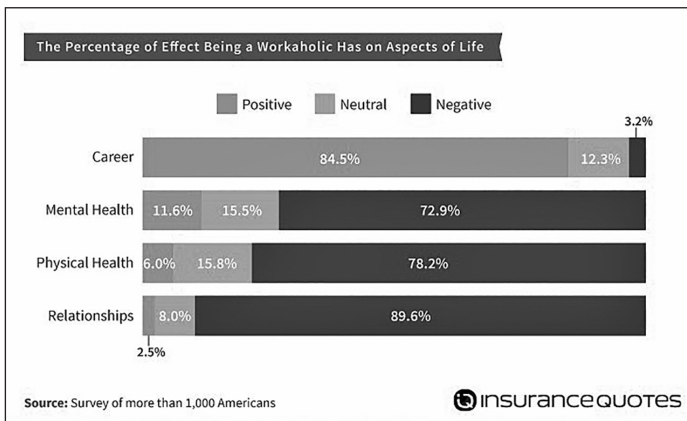
A Covid jelentősen megnövelte az otthonról végzett munka mennyiségét, de az egyes országok között nagy különbségek vannak.⁷

⁶ Oates: i. m. 88. “Something less than God is treated and valued as if it were God; [...] The end result is to turn one’s life over to the demonic, to become possessed – in this case by one’s job.”

⁷ Eurostat (n.d.). *Share of employed people working from home sometimes and usually EU Member States in 2019 and 2020*. Retrieved 03. 03. 2023, from Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/9/92/Share_of_employed_people_working_from_home_sometimes_and_usually_by_EU_Member_States_in_2019_and_2020_%28in_%25_of_total_employed_people%29.png, dátum nélkül.



Az alábbi táblázat egy, az USA-ban elvégzett felmérés eredményeit mutatja összegzett formában.⁸ Jól látható, hogy a karrierre van egyedül pozitív hatása a munkamániának, minden más vizsgált dimenzióban (lelki és fizikai egészség, emberi kapcsolatok) pedig nagyon rossz. Talán még sok munkáltatónál az ilyen típusú viselkedés még mindig dicséretes, és sokszor a rövid távú érdekek felülírják a hosszabb távú kockázatokat. Látható ugyanakkor, hogy mind a mentális, mind a fizikai egészségre, valamint az emberi kapcsolatokra kifejezetten rossz hatással van a munkamánia. A tanulmány következő részében a címünkben szereplő állítás mellett fogunk érvelni, vagyis amellett, hogy a munka istenképységünk fontos aspektusa. Tesszük ezt úgy, hogy reflektálunk is közben arra a jelenségre, hogy milyen negatív hatásai jelentek meg a hibrid munkavégzésnek a munkamánia kockázatára vonatkozólag.



⁸ InsuranceQuotes (n.d.). *The Inner Workings of a Workaholic*. Retrieved 03. 03. 2023, from InsuranceQuotes: <https://www.insurancequotes.com/business/the-inner-workings-of-a-workaholic>, dátum nélkül.

Miért fontos aspektusa tehát az *imago Dei*nek az emberi munka?

Ha a protestáns teológiában elterjedt típusválaszt adjuk, akkor azért, mert az „teremtési rend”. Nem árt azonban óvatosnak lenni, mielőtt túlzottan általánosítanánk, mert azonnal a természeti teológia relevanciájának a kérdésénél és a múlt század egyik nagy teológiai vitájánál (Bart versus Brunner) találjuk magunkat. Ahogy Brunner megfogalmazta, hogy bár a teremtési rendek – házasság, munka, felsőbbség – a bűneset miatt súlyosan sérültek, mégis Isten akaratát tükrözik, amihez ennek megfelelően kell viszonyulni.

„Ami a tartalmukat illeti, meg kell őket őrizni... Mindenféle rendre érvényes – a teremtési rendekre éppúgy, akár a »bűnös« rendekre –, hogy történelmi formáikban az emberi bűn és istentelenség lelepleződéseit.”⁹

A munkára fókuszálva pedig ezt olvashatjuk:

„Istentől adatott 'élhívásunk' a felebarátaink szolgálatára. Ebben pedig a Teremtőt tiszteljük, és csak az ő akaratának engedelmeskedve válik a munka igazán szolgálattá.”¹⁰

Barth hozzákapcsolja az emberi munkát a megszokott módon Isten gondviseléséhez, amelyben az ember „munkatárs”. Ezt a párhuzamot tekinthetjük az *imago Dei* egyik aspektusának is, bár később látni fogjuk, hogy Barth ezt nem ilyen összekapcsolási szándékkal írta. „Amikor Isten rátekint a teremtésére és gondot visel róla, hogy meg ne szűnjön szeretetének tárgya lenni, az embert arra rendeli, hogy aktív résztvevője legyen gondoskodásának, gondviselésének.”¹¹ Olvashatunk még nála olyan meghatározást is a munkára vonatkozólag, ami a létezésből következő tevékenységként mutatja be azt: „A munka egyszerűen az ember saját létezésének aktív megerősítése teremtettségében.”¹²

⁹ Brunner, E.: *The Divine Imperative*. (O. Wyon, trans.) The Westminster Press, Philadelphia 1937, 216. “They must be preserved – so far as their content is concerned [...] All the orders, the created orders no less than the sinful 'orders', are, in their historical form also revelations of human sinfulness and godlessness.”

¹⁰ Brunner: i. m. 388. “It is a God-given 'calling' for the service of our neighbour. In this service the creator is honored and only in obedience to His will does labour really become service.”

¹¹ Barth, K.: *Church Dogmatics – III.4 The Doctrine of Creation*. (G. Bromiley, T. Torrance, Eds., A. Mackay, T. Parker, H. Knight, H. Kennedy, & J. Marks, Trans.) Peabody: Hendrickson Publishers, Marketing LLC. 1951. 517. “As God sees to His creature, and cares for it, in order that it may not cease as the object of His love, He requires of man the action corresponding to this care and providence.”

¹² Barth: *Church Dogmatics – III.4 The Doctrine of Creation*, 518. “Work simply means man's active affirmation of his existence as a human creature.”

„A kettejük között kibontakozott vita során Barth alapján kérdőjelezi meg azt, hogy egyáltalán ki lenne képes meghatározni ezeket a „rendeket”. „Ki az közülünk, mindenestől fogva gyarló bűnösök közül, aki meghatározhatja, hogy mik ezek?”¹³

Brunner viszont fontosnak tartja, hogy ezek a rendek Isten jelenlétét mutatják, vagyis azt, hogy a bukás után sem hagyja magára teremtését, hanem ezeken keresztül őrzi azt. „Isten az elbukott teremtése számára a megőrző kegyelem formájában van jelen. Ebbe tartozik bele az összes »rend«, amely állandó tényezője a történelemnek és a társadalmi valóságnak.”¹⁴

Barth tovább megy kritikájában, ami a dolgozatunk címének tarthatóságát is felveti, hiszen magát a kapcsolódási pontot vonja kétségbe – szerinte ezt az egész emberiség elveszítette. „Ezért Brunner visszatér az eredeti meghatározásához, vagyis ahhoz, hogy a kapcsolódási pont az *imago Dei*, amit azonban nemcsak a bűnös veszített el, hanem az egész emberiség.”¹⁵ Dogmatikájában az Isten által rendelt munkát a keresztyén létezéshez köti – azonkívül nincs a munkának általános értelmezése vagy szükségessége. „Az ember Isten által rendelt munkája annak a valódi és alapvető szolgálatnak a kontextusában adott, amit keresztyénként végez.” Továbbá: „A keresztyén etikából nem vezethető le a munkának semmilyen értelmezése vagy önmagában való szükségessége.”¹⁶ Barth náciizmussal kapcsolatos tapasztalatai is hathattak ebben a vitában, különös tekintettel az állam szerepére vonatkozólag. Ugyanakkor Bonhoeffer fenntartja, hogy lehet ezekről beszélni, és teszi ezt erősen krisztocentrikus formában, a „mandátum” kifejezést használva a „rend” helyett. „Nem a keresztyének alakítják gondolataikkal a világot, hanem Krisztus formálja az embereket önmagához hasonlókká.”¹⁷ „A világ a Krisztussal való kapcsolatában áll fenn, akár tud erről, akár nem. [...] Ez a kötődése bizonyos Istentől rendelt mandátumokban konkretizálódik [...] a munka, a házasság, a fel-

¹³ Barth, K., & Brunner, E.: *Natural Theology: (Brunner: Nature and Grace; Barth: "No!")*. Wipf and Stock Publishers, Eugene, Oregon 1946 (2002). 86–88.

¹⁴ Barth & Brunner: i. m. 28–29. „The manner in which God is present to his fallen creature is his preserving grace.” „Within this preserving grace belong above all those 'ordinances' which are the constant factor of historical and social life.”

¹⁵ Barth & Brunner: i. m. 86–88. „Who among us, who are 'sinners through and through' decides what they are? [...] Thus Brunner returns to his original definition: the point of contact is 'the formal *imago Dei* which not even the sinner has lost, the fact that man is man, the *humanitas*.'”

¹⁶ Barth: *Church Dogmatics – III.4 The Doctrine of Creation*, 523. „The work of man is in fact commanded by God in the context of his true and essential service as a Christian.” „No independent meaning of work, no intrinsic necessity, can be proved in the framework of Christian ethics.”

¹⁷ Bonhoeffer, D.: *Etika*. Ford. Visky S. Béla. Exit Kiadó, Kolozsvár 2021. 68.

sőbbség és az egyház.”¹⁸ A munkára fókuszálva is ez a krisztocentrikusság jelenik meg. „A munka egyedül azért isteni, mert Isten Krisztusra nézve a munka parancsát és az ő ígéretét adta az embernek.”¹⁹

Legyünk tehát óvatosak, amikor az *imago Dei*hez kötjük a munkát, de lehetünk annyira bátrak, hogy Bonhoefferhez hasonlóan Krisztusra nézve tesszük ezt, és ezzel kiküszöbölhetővé válik a természeti teológia relevanciakérdésének a csapdája.

Vizsgáljuk meg ezután a munka Janus-arcúságát!

Bonhoefferhez kapcsolódva „mandátumként” írjuk le, ugyanakkor szembe-sülünk azzal az általános teológiai vélekedéssel is, hogy a bűneset folytán súlyos torzulásokat is mutat és mutatott is mindig a munka világa. Az első gondolat az, hogy nem önmagában a munka a bűnbeesés büntetése, ahogyan azt Richardson is leírja: „Hangsúlyozandó, hogy a munka Isten szándéka szerint való, függetlenül a bűntől.”²⁰ Ehhez kapcsolhatjuk Westermann kifejtését a Ter 2 nyomán, amiben a munkát erőteljesen az *imago Dei*hez kapcsolja, mert ez egyrészt az ember felelősségét jeleníti meg a teremtett világ iránt, másrészt pedig azt az áldást, ami a sokirányú munka nyomán kibontakozik: Az ’uralkodj!’ felszólítás „inkább az uralom klasszikus formája, a király feladata felől értendő. Ez az uralkodó teljes felelősséget jelenti a rábízott nép és ország jólétéért.”²¹ Illetve: „Isten áldása, amely hatékonyan munkálja a tevékenység sikerességét, végigkíséri a munkának ezt a szerteágazását, és minden emberi munka a részese lehet.”²²

Volf ugyanakkor elidegenedésről beszél a munkával kapcsolatban, és ezt így határozza meg: „Szignifikáns különbség van a között, hogy a munka az emberi létezés fundamentális dimenziója kellene hogy legyen, ahhoz képest, hogy ezt a dolgozók hogyan végzik és hogyan élük meg.”²³ Fontos megemlítenünk, hogy az

¹⁸ Bonhoeffer: i. m. 48.

¹⁹ Bonhoeffer: i. m. 49.

²⁰ Richardson, A.: *The Biblical Doctrine of Work*. SCM Press Ltd., London 1952 (1963). “It must be emphasized that work is God’s intention for mankind entirely apart from sin.”

²¹ Westermann, K.: *Elements of Old Testament Theology*. (D. W. Stott, Trans.) John Knox Press, Atlanta, Georgia 1982. 98. “It is meant rather in the sense of the other classic form of dominion, that of kingship. It means the full responsibility of the ruler for the welfare of the people and country entrusted to him.”

²² Westermann: i. m. 99. “God’s blessing, active in success, accompanies this branching out, and all human work can participate in it.”

²³ Volf, M.: *Work in the Spirit (Toward a Theology of Work)*. Wipf and Stock Publishers, Eugene, Oregon 2001. 157. “... significant discrepancy between what work should be as a fundamental dimension of human existence and how it is actually performed and experienced by workers.”

elidegenedés okát a marxizmustól eltérően nem magában a munkában, hanem az ember Istenhez való viszonyának a megromlásában látja. „Az elidegenedés alapvető formája nem lehet az elidegenítő munka, hanem az elidegenedés Istentől.”²⁴

Moltmann igyekszik történelmi perspektívába állítani a munkát: az emberi társadalmak fejlődése hozta azt a lehetőséget, hogy a munka az önmegvalósítás eszközüvé is válhatott, ugyanakkor nagy tömegek számára teher és a kizsákmányolás eszköze is volt. A premodern társadalmakról írja például a következőt: „Értelmes élet csak a munkán kívül létezett [...] A munka nem felszabadított, hanem szolgává tett.”²⁵ Az újkori társadalmakban megfigyelhető az a fajta azonosulás a munkával, ami adott esetben súlyos lelki traumát is jelenthet. „Az is érthető, hogy sok ember számára az élet értelmetlenné válik, ha munkanélküliek lesznek, vagy olyan munkát kell vállalniuk, amihez nem tudnak viszonyulni.”²⁶ A jelenlegi társadalmi viszonyok között az értelmes munka lehetősége válik fontossá. Sokszor azonban ebben a viszonyulásban az értelmiségi lét sajátos helyzete tükröződik, mert nagyon sokan dolgoznak még minden robotizáció ellenére is gyártósorokon. Az ő esetükben nem biztos, hogy maga a munka adja az önmegvalósítást, hanem sokkal inkább az anyagi biztonság és szabadidő, amit ezáltal nyernek – ennek keretében lehetnek olyan tevékenységeik, amik számukra értelemesek és felszabadítóak.

A „munka mint hivatás” megközelítés használhatósága és új lehetőségek

A munka kapcsán a reformáció megváltozott hivatásértelmezést hozott, és a papi elhívás elsődleges fókuszát után megjelent egy általánosabb hivatásértelmezés, ami sokkal több foglalkozásnak adhatott elhívásértelmezést. Vizsgáljuk meg ezt Luther és Kálvin gondolkodásán keresztül!

Luther esetében a fogalomhasználat változáson megy keresztül, de Althaus alapján mondhatjuk, hogy „1522 után a 'hivatás' (*Beruf*) kifejezést párhuzamosan

²⁴ Volf: i. m. 163. “The fundamental form of alienation cannot be alienating work, but alienation from God.”

²⁵ Moltmann, J.: *On Human Dignity* (Kindle Edition ed.). Fortress Press, Minneapolis, 2007 (1984). Locations 487 of 2623; “Meaningful life existed only outside of work... Work did not liberate; it enslaved.”

²⁶ Moltmann: *On Human Dignity*, Locations 493 of 2623; “It is also understandable that for many people life becomes meaningless when they are unemployed or must do work to which they cannot relate.”

használja az állással, hivatallal (*Amt*) és a kötelességgel (*duty=Befehl*).²⁷ Ennek megfelelően a papi, különösen a szerzetesi hivatáshoz való viszonya megváltozik, hiszen: „A hivatásra vonatkozó tanítása azt feltételezi, hogy a szerzetesi ideál már belülről vált meghaladottá.”²⁸ Isten más-más életpályát kíván az emberektől, ha úgy tetszik, amelyekben betölthetik az elhívásuknak megfelelő célokat, építhetik Isten országát akár egyházi, akár egyéb foglalkozások útján. „Nem ugyanaz a munka váratik el mindenkitől, hanem a hivatása (*station*) és elhívása (*vocation*) szerinti.”²⁹

Kálvin megerősíti, hogy a munka megválasztásában is Isten szavának engedelmeskedik a keresztyén ember, ahogyan azt Biéler összegzi: „Egy ember munkája nem egyéb, mint hiábavaló nyugtalanság, ha nem fogadja el Isten rá vonatkozó elhívását.”³⁰ Ezt pedig saját magának kell megtalálnia Isten igéje alapján, és ebben kifejezetten új hangot üt meg Kálvin, hiszen megkérdőjelezi, hogy a szülő monopóliuma volna a hivatás megválasztása felnőtt gyermekeik részére. „Lehetséges, hogy hivatalt és hivatást válasszunk.”³¹ „A szülők nem téríthetik el gyermekeiket a tisztán lelki alapú hivatás megválasztásától.”³²

Sokat változtak azonban Luther és Kálvin óta a társadalmi viszonyok, amelyek egyre inkább más irányba viszik el a társadalom tagjainak a választásait, és egyre kevésbé lehet már hivatásokról beszélni. Sokkal inkább munkaköröket látunk, amelyek néhány évig léteznek, és utána átalakulnak, miközben a munkavállalók a képességeiket viszik a munkaerőpiacra, ami aztán a munkáltatók számára hasznosul a legkülönbözőbb módon és egyre gyorsabb körforgásban. Moltmann éles szemmel látta meg és pontosan írta le ezt a jelenséget:

²⁷ Althaus, P.: *The Ethics of Martin Luther* (Kindle Edition ed.). (R. C. Schultz, Trans.) Fortress Press, Minneapolis 2007. 39. “After 1522 he also uses *Beruf* synonymously with *station* (*Stand*), office or function (*Amt*), and *duty* (*Befehl*).”

²⁸ Wingren, G.: *Luther on Vocation*. (E. Rasmussen, Trans.) Wipf & Stock Publishers, Eugene, Oregon 2004 (1957). viii. “His doctrine of vocation presupposes that the monastic ideal has already been overthrown from within.”

²⁹ Althaus: i. m. 40. “The same works are not required of everyone; rather, each has different works according to his station and vocation.”

³⁰ Biéler, A.: *Calvin's Economic and Social Thought*. (J. Greig, Ed., & E. Dommen, Trans.) World Alliance of Reformed Churches; World Council of Churches, Geneva 2005. 356. “A person's work is nothing but a futile restlessness as long as he has not accepted God's call addressed to him or her.”

³¹ Wallace, R. S.: *Calvin's Doctrine of the Christian Life*. Wipf and Stock Publishers, Eugene, Oregon 1997.

154. “It is possible to change station and calling.”

³² Biéler: i. m. 356. “Parents should not divert their children from a truly spiritual choice of occupation.”

„Egy munka alapú társadalomban, ahol a munkahelyek és a munkabeosztások felcserélhetőek, az elhívás erkölcsé eltűnik. Ami legjobb aspektusát illeti, egy ilyen társadalom tömegével kínálja az embereknek a lehetőségét a változásra. Ami ugyanakkor a legrosszabb ebben, hogy folyamatosan újratanulásra készíti az embereket. Rugalmasságot, adaptációs képességet, a változás elfogadását igényli, de nem lojalitást a hivatáshoz vagy munkáltatóhoz.”³³

A keresztyén vizsgálódás számára megfogalmazódik a társadalmi változások irányának és céljainak a kérdése. Túl azon, hogy mindig egy adott társadalom viszonyai között kell megélnünk egyéni és közösségi Krisztushoz tartozásunkat, mégis van valami különleges célja annak, ahogyan a keresztyének egyéni képességeiket – amelyek korrelációban vannak a szolgálatra kapott karizmáikkal – alkalmazzák. Ezzel is Moltmann gondolkodásához kapcsolódhatunk. „A világkereszténység a tevékenységeiben, szolgálataiban az isteni elhívást követi és az egész világot betölti az új teremtés karizmáival. A reformáció pedig ennek az eszkatológiai *reformatio mundi*nak a kezdete.”³⁴ Nagyon fontos az is, hogy önértékelésünk és mások értékelése nem lehet aktuális teljesítményünk függvénye. „Senkinek sem kell a munkán keresztül igazolnia önmagát. Senkinek sem kell a létezéshez való jogát a munkán keresztül igazolnia!”³⁵ A munkamánia beszűkíti az elszenvedőjének a valóságlátását, és mindenkit az aktuális munkáján vagy munkavégző képességén keresztül mér. Úgy is érthetjük, hogy a társadalmi folyamatban az emberek sokféleképpen vehetnek részt, és ennek egyik aspektusa a munkájuk. „A munkát úgy kell érteni, mint a társadalmi folyamatban való aktív részvételt.”³⁶

Moltmannak ezt a gondolatvezetését követve, egyik tanítványához, Miroslav Volfhoz is eljuthatunk, aki külön könyvet szentelt a munka teológiájának. Nála olvashatjuk: „A karizma nem pusztán az az elhívás, amivel Isten beállít minket egy adott feladatba, de egyben inspiráció és ajándék is, hogy azt a feladatot el tudjuk

³³ Moltmann: *On Human Dignity*, Locations 628–629 of 2623; “In a working society of interchangeable workplaces and jobs, that vocational ethos disappears. At its best this society gives people a multiplicity of opportunities for change. At its worst it forces people constantly to relearn. It requires flexibility, adaptability, willingness to change, and imagination, but not loyalty to vocation and employer.”

³⁴ Moltmann: *On Human Dignity*, Locations 596–597 of 2623; “In its works worldwide Christianity follows its divine call and fills the whole world with the charismata of the new creation; reformation is the beginning of the eschatological *reformatio mundi*.”

³⁵ Moltmann: *On Human Dignity*, Locations 698–699 of 2623; “No one has to justify himself through work. No one has to demonstrate her right to existence through work!”

³⁶ Moltmann: *On Human Dignity*, Locations 724–725 of 2623; “Work shall be understood as “active participation” in the social process.”

végezni.”³⁷ Érdemes azt is megjegyeznünk, hogy Istentől talentumainkat mások hasznára is kapjuk.³⁸ Ezeket modern szóhasználattal *soft skillek*nek is nevezhetjük. Lényeges, hogy a karizmák (kegyelmi ajándékok) ezeket felhasználva válhatnak Isten akaratát követő cselekvéssé. Volf – meglehetősen merészen – összefüggést feltételez a betölthető munkakörök sokasága, illetve azon karizmák sokasága között, melyeket a keresztyének Istentől kaptak. A karizmák kétségkívül segítik a munka újbóli elhívásként való megélését és az előbb leírt elidegenedés oldását, ugyanakkor mindig az új teremtés adja alapértelmüket, és nem egy aktuális társadalom viszonyaihoz való alkalmazhatóságuk az elsődleges. „Pál feltételezi a karizmák diakronikus és szinkronikus sokaságát [...] A karizmák diakronikus sokasága illeszkedik a foglalkoztatás, állások diakronikus sokaságához.”³⁹

Witherington többek között Moltmann és Volf nyomán bontja tovább a karizmák adta lehetőségeket. Helyesen különbséget tesz ezek, illetve a munka/hivatás között, és egyfajta képességnek írja le őket. „A Lélek mindenkinek ad ajándékokat, és ezek felruházzák az embereket azzal, hogy különböző szolgálatokat és munkákat végezzenek. Ezek az ajándékok viszont nem egyeznek meg a munkával vagy a hivatással.”⁴⁰

Volffal való egyetértésben megállapítja: „A Lélek krisztianizálja a munkát.” „Ez pedig automatikusan kizár bizonyos munkaköröket a keresztyének számára.”⁴¹ A keresztyének által végezhető munkák kérdése végigkíséri az etikatörténetet, bizonyos foglalkozásokat kizárva számukra (pl. hadviselés). A munkamánia felől feltehetjük az a kérdést is, hogy szabad-e olyan munkát végeznie a keresztyén embernek, ami pszichésen megbetegíti. Viszont az ilyen veszéllyel járó munkakörökben nagyon sokan dolgoznak olyanok is, akik nem lesznek munkamániások, tehát nem elsődlegesen a munkakör jellege, hanem az abban megélt viszonyulás a döntő ebből a szempontból.

³⁷ Volf: i. m. 114. “Charisma is not just a call by which God bids us to perform a particular task, but also an inspiration and gifting to accomplish that task.”

³⁸ Szűcs, F.: *Teológiai Etika*. Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest 1993. 168. „Mindenekelőtt hangsúlyozni kell annak az elsődlegességét, hogy talentumainkat Istentől kaptuk, mégpedig nem csak a magunk, hanem a szűkebb és tágabb közösség hasznára is.”

³⁹ Volf, M.: i. m. 116. “The diachronic plurality of charisms fits the diachronic plurality of employments or jobs in modern societies.”

⁴⁰ Witherington, B. I.: *Work (A Kingdom Perspective on Labor)*. Grand Rapids, Michigan/Cambridge, UK 2011. 37. “The Spirit gives gifts to everyone and these gifts equip people for various forms of service ministry, and work. But the gifts are not the work or vocation.”

⁴¹ Witherington: i. m. 37. “The Spirit Christianizes work.” “This automatically eliminates certain jobs for Christians.”

Az élet több, mint munka

Ez lehet a legfontosabb üzenet a munkamánia reflexiója szempontjából. Fontos aspektusa a munka az *imago Dei*nek, minden ellentmondásával együtt, ahogy azt a Barth–Brunner-vitánál is láthattuk; ugyanakkor Bonhoeffer-rel egyetértve olyan mandátum, ami kiemelten fontossá teszi azt Krisztusra nézve. Ám nem ezen alapul az ember megváltottsága, ahogy ezt Moltmann megjegyzi: „Ez azt jelenti, hogy az ember felszabadult a munka kényszerítő erejétől. Nem sikeressé kell válnia, hanem bizonyosságot tehet szabadon végzett munkáival az Istenben való új élete által.”⁴² Összecseng ez Barth véleményével is: „Az ilyen, teljesen munkának dedikált élet nemcsak hogy nem rendelt, hanem egyenesen tiltott, mert a munkának az életben másodlagos jelentősége van. Az egyetlen értelme az lehet, hogy felszabadítja az embert a keresztyén közösség szolgálatában való részvétellel.”⁴³

Biztassunk mindenkit tehát, aki munkamániásként önmagát és környezetét túlterheli, hogy keressen gyógyulást magának: keresztyénként megtalálhatja az elhívásának megfelelő feladatait, és felszabadulhat a munkához kötődő kényszerei alól.

⁴² Moltmann, J.: *Theology of Play*. (U. Reinhard, Trans.) Harper & Row, New York 1972. 46. “This means that man has been liberated from the coercive power of works (*necessitates operum*). Man does not have to make himself. Rather he demonstrates his new being out of God by doing free works.”

⁴³ Barth: *Church Dogmatics – III.4 The Doctrine of Creation*, 518. “Such a total life of work is not only not commanded but actually forbidden. For work can have in life only secondary significance. Its only meaning can be to set men free to participate in the service of the Christian community.”